

Warszawa, 21-03-2023 r.

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Marcin Wiącek

VII.7030.14.2022.AT

Pan

Przemysław Czarnek

Minister Edukacji i Nauki

Ministerstwo Edukacji i Nauki

ePUAP

Szanowny Panie Ministrze,

Rzecznik Praw Obywatelskich zapoznał się z opracowaniami dotyczącymi sytuacji w polskim systemie oświaty po upływie roku od rozpoczęcia wojny w Ukrainie, w związku z którym tysiące dzieci zostały przyjęte do polskich przedszkoli i szkół¹. Śledził również relacje osób bezpośrednio zaangażowanych w nauczanie ukraińskich uczniów i uczennic. Na zlecenie Rzecznika zrealizowane także zostało badanie wśród przedstawicieli organów prowadzących szkoły w całej Polsce oraz dyrektorów szkół, nauczycieli, asystentów kulturowych, rodziców uczniów polskich i rodziców uczniów ukraińskich, z którego wybrane dane prezentuję poniżej.

¹ M. in. „Jesteśmy tutaj razem. Uczniowie i uczennice z Ukrainy w polskich szkołach. Wyniki 4-miesięcznego monitoringu Amnesty International”, 24.01.2023, <https://www.amnesty.org.pl/szkola-dla-wszystkich/>; P. Chrostowska „Co w tym roku szkolnym zmieniło się w sytuacji uczniów uchodźczych i szkół?”, <https://ceo.org.pl/co-w-tym-roku-szkolnym-zmienilo-sie-w-sytuacji-uczniow-uchodzacych-i-szkol/>; „Razem w klasie. Dzieci z Ukrainy w polskich szkołach. Raport z badania”, 09.09.2022, <https://www.szkoizklasa.org.pl/materialy/razem-w-klasie-dzieci-z-ukrainy-w-polskich-szkolach/> (dostęp: 09.03.2023).

W świetle zgromadzonych informacji można zasadnie uznać, że problemy dostrzeżone na początkowych etapach tego procesu mogą być w dalszym ciągu nierozwiązane.

W poprzednim wystąpieniu generalnym skierowanym do Ministra Edukacji i Nauki w dniu 2 sierpnia 2022 r. przedstawiłem rekomendacje zebrane podczas spotkania konsultacyjnego zorganizowanego w Biurze RPO. Zwracałem w nim uwagę m. in. na sytuację uczniów i uczennic, którzy kontynuują nauczanie zdalne w szkołach ukraińskich. Jak poinformowano w odpowiedzi z dnia 6 września 2022 r. (znak: DWM-WOPG.473.440.2022.GC), Minister Edukacji i Nauki stoi na stanowisku, że wybór najodpowiedniejszego rozwiązania edukacyjnego pozostaje w kompetencjach rodziców lub osób sprawujących opiekę nad dzieckiem lub uczniem. MEiN nie zbiera informacji, ilu uchodźców i uchodźczyń z Ukrainy w wieku szkolnym, przebywających na terenie Polski, uczy się zdalnie w ukraińskim systemie oświaty.

Z kolei w wystąpieniu skierowanym do Ministra Edukacji i Nauki z dnia 16 sierpnia 2022 r.², zwracałem również uwagę na potrzeby dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami, gdzie podkreśliłem, że uczniowie z niepełnosprawnościami wymagają wsparcia specjalistów posługujących się językiem ukraińskim (i ewentualnie innymi) w poradniach, szkołach i przedszkolach. Z odpowiedzi Ministerstwa Edukacji i Nauki z dnia 5 września 2022 r. (znak: DWEW-WSPE.400.4.2022.ER) wynika, że istnieje możliwość przyjęcia ucznia z niepełnosprawnością, będącego obywatelem Ukrainy, do każdego typu placówki oświatowej na podstawie oświadczenia rodziców lub osoby sprawującej bieżącą pieczę nad dzieckiem o złożeniu do poradni psychologiczno-pedagogicznej wniosku o wydanie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, tak aby mógł realizować obowiązek edukacyjny zgodnie z jego potrzebami³. W odpowiedzi na kierowane postulaty wprowadzono również możliwość zatrudnienia osoby

² Wystąpienie RPO do Ministra Edukacji i Nauki z dnia 16 sierpnia 2022 r., znak: XI.811.1.2022.

³ § 12 rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 marca 2022 r. w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy (Dz. U. poz. 645 ze zm.).

niebędącej nauczycielem, a posiadającej odpowiednie przygotowanie do realizacji określonych przez dyrektora zadań w tym zakresie⁴.

Obecnie szacuje się, że duża część młodzieży nie uczy się w żadnym systemie⁵, co świadczyć może o braku strategii włączania dzieci z doświadczeniem uchodźczym do polskiego systemu oświaty. Rodzic lub osoba sprawująca opiekę nad uczniem jest wprawdzie zobowiązana złożyć oświadczenie o kontynuacji kształcenia w ukraińskim systemie oświaty do gminy właściwej ze względu na miejsce pobytu dziecka, lecz obowiązek ten nie zawsze jest spełniany. Wśród dzieci, które nie realizują obowiązku nauki, mogą być osoby z niepełnosprawnościami i specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, które wymagają szczególnego wsparcia.

Brak reakcji polskich władz, w przypadku gdy prawo dziecka do edukacji nie jest realizowane, może stanowić naruszenie zobowiązań wynikających m. in. z Konwencji o prawach dziecka (Dz. U. z 1991 r. Nr 120 poz. 526 ze zm.), Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych (Dz.U. z 1977 Nr 38 poz.169), Konwencji dotyczącej statusu uchodźców (Dz. U. z 1991 r. Nr 119 poz. 515), Konwencji w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty (Dz. U. z 1964 r. Nr 40 poz. 268) oraz Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2012 r. poz. 1169 ze zm.). Wykluczenie edukacyjne oraz tworzenie zamkniętych grup wiąże się z szeregiem negatywnych skutków nie tylko dla jednostki, ale i dla całego społeczeństwa. Władze państwa powinny zatem dążyć do ułatwienia integracji dzieci oraz ich opiekunów, co często jest łatwiejsze i bardziej skuteczne w warunkach lokalnej szkoły.

Rzecznik Praw Obywatelskich zdaje sobie sprawę, że przyjęcie tysięcy nowych uczniów i uczennic do szkół, które – szczególnie w dużych miastach – borykają się od lat z wieloma problemami, jest zadaniem trudnym. Tworzenie zalecanych przez Ministra Edukacji i Nauki oddziałów przygotowawczych okazuje się często zbyt kosztowne lub niemożliwe z powodu braku kadry nauczycielskiej oraz infrastruktury.

⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 marca 2022 r. w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy.

⁵ Jak wskazano w raporcie Amnesty International, według prof. Macieja Duszczyka, bazując na badaniach Centrum Edukacji Obywatelskiej, liczbie numerów PESEL i danych z Systemu Informacji Oświatowej, w Polsce jest ok. 150-200 tys. dzieci z doświadczeniem uchodźczym, które są poza systemem oświaty (s. 4).

Z dostępnych danych wynika, że w porównaniu z ubiegłym rokiem szkolnym spadła liczba oddziałów przygotowawczych z 2414 do 956, w których uczy się jedynie 14 414 dzieci z Ukrainy (8% spośród wszystkich uczniów uchodźczych)⁶. Aktualnie większość uczniów, pomimo braku znajomości języka polskiego, uczęszcza do oddziałów mieszanych, co może być niekorzystne szczególnie dla starszej młodzieży. Wiele szkół ponadpodstawowych odczuwa negatywne skutki przyjęcia większej liczby kandydatów, co wynika również z kumulacji roczników. Problem ten będzie obecny także w tym roku szkolnym i może dodatkowo pogorszyć warunki nauki oraz szanse uczniów z Ukrainy na przyjęcie do szkół odpowiadających ich ambicjom i oczekiwaniom⁷.

Jeżeli chodzi o uczniów przyjętych do polskich szkół⁸, najbardziej dotkliwe kwestie, to stres i wyobcowanie doświadczane przez dzieci i młodzież, brak wsparcia psychologiczno-pedagogicznego, nierealizowanie zaleceń poradni psychologiczno-pedagogicznych, brak odpowiednich podręczników i innych materiałów, niedostateczna liczba asystentów międzykulturowych lub pomocy nauczyciela. Zdarza się, że szkoły nie reagują skutecznie na przypadki dyskryminacji i wrogości doświadczanej przez uczniów z innych państw, zatem konieczne jest prowadzenie edukacji międzykulturowej i antydyskryminacyjnej. Jak wskazuje Centrum Edukacji Obywatelskiej w swoim raporcie, integrację utrudniają: zbyt duża liczba uczniów uchodźczych w jednej klasie, preferencyjne traktowanie nowoprzybyłych, brak wspomagania procesu integracji przez nauczycieli i wychowawców, brak kompetencji

⁶ Dane z Systemu Informacji Oświatowej na dzień 6 marca 2023 r.

⁷ K. Nowakowska „Szkoły średnie będą pękać w szwach. Uczniowie mają nowe strategie, jak się do nich dostać”, 18.01.2023, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/8639893,rekrutacja-do-szkol-srednich-2023-liczba-miejsc-progi-punktowe.html> (dostęp: 09.03.2023).

⁸ A. Małacz „W polskich szkołach i przedszkolach uczy się 187,9 tys. dzieci z Ukrainy”, 27.02.2023, <https://www.prawo.pl/oswiata/ukrainskie-dzieci-w-polskich-szkolach,520015.html> (dostęp: 09.03.2023).

w zakresie rozwiązywania konfliktów i przeciwdziałania dyskryminacji⁹. Na konieczność uzupełnienia odpowiednich uregulowań wewnętrznych, określających działania pozytywne w zakresie równego traktowania oraz reagowania w przypadku wystąpienia niewłaściwych zachowań, a także zapewnienia szkoleń dla nauczycieli wskazywałem już w raporcie z 2021 r. „Równe traktowanie w szkole”¹⁰. Ustalenia z ówczesnego badania i sformułowane z ich uwzględnieniem zalecenia pozostają aktualne i wymagają zwiększenia wysiłków właściwych organów w celu ich wdrożenia.

Natomiast jak pokazało wspomniane wyżej, zlecone przeze mnie badanie dotyczące uczniów ukraińskich w polskich szkołach, najważniejszym wyzwaniem, wskazywanym przez wszystkich respondentów, jest bariera językowa. W szkołach niewielu nauczycieli posługuje się językiem ukraińskim (4%) czy rosyjskim (27%), co utrudnia przekazywanie wiedzy – szczególnie w przypadku nauk ścisłych, gdzie trzeba posługiwać się naukowymi terminami. Dostrzec można również, że część (około 1/3) asystentów kulturowych również nie posługuje się językiem ukraińskim, co świadczy o tym, że w szkole nie ma odpowiedniej osoby, która mogłaby komunikować się z uczniami ukraińskimi. Nauczyciele wskazują także, że praca z uczniami z traumą wojenną jest jednym z największych wyzwań obecnej sytuacji. Innymi często wskazywanymi wyzwaniami, szczególnie przez nauczycieli, są zbyt liczne klasy oraz zbyt mało nauczycieli i pomocy nauczyciela.

Niedostateczna może być również niekiedy współpraca szkoły z rodzicami lub opiekunami uczniów cudzoziemskich, co może wynikać m. in. z nieznamomości języka i braku przestrzeni do spotkań. Według badań kontakt między szkołami a rodzicami ukraińskimi zachodzi przede wszystkim poprzez zebrania oraz spotkania indywidualne – w większości w języku polskim lub angielskim, choć rodzice wskazują częściej także ukraiński.

⁹ „Raport: Jakie są potrzeby i wyzwania szkół związane z napływem uczniów z Ukrainy?”, ZESPÓŁ CEO, sierpień 2022, <https://ceo.org.pl/raport-jakie-sa-potrzeby-i-wyzwania-szkol-zwiazane-z-naplywem-uczniow-z-ukrainy/> (dostęp: 09.03.2023).

¹⁰ Zob. raport RPO dostępny pod adresem: <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-01/Raport%20-%20R%C3%B3wne%20traktowanie%20w%20szkole.pdf> (dostęp 17.03.2023).

Duże kontrowersje związane są z systemem oceniania, promowania i egzaminowania, w odniesieniu do zasady równego traktowania i równego dostępu do edukacji. Uczniom z Ukrainy może być szczególnie trudno poradzić sobie z treściami zawartymi w polskich podstawach programowych, wobec których od długiego czasu kierowane są liczne zastrzeżenia i apele o zmianę. Uwagi RPO w tej sprawie zostały przedstawione w wystąpieniu Rzecznika skierowanym do MEiN z dnia 13 kwietnia 2023 r. (znak VII.7031.13.2022).

Po raz kolejny należy zwrócić uwagę na kwestię braku odpowiedniej liczby nauczycieli oraz niewystarczającego finansowanie oświaty, czego dowodzi informacja Najwyższej Izby Kontroli z dnia 21 kwietnia 2022 r. „Finansowanie zadań oświatowych realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego”¹¹. Nauczyciele i nauczycielki, którzy sami nie uzyskali odpowiedniego wsparcia w związku z nowymi wyzwaniami lub też są nadmiernie obciążeni pracą, mogą nie być w stanie odpowiedzieć na potrzeby swoich nowych uczniów. Pracownicy systemu oświaty zgłaszają potrzebę szkoleń dotyczących pracy z dziećmi uchodźczymi z traumą wojenną i niemówiących po polsku, a także szkoleń z nauczania języka polskiego jako obcego. Z przeprowadzonego na moje zlecenie badania wynika, że 63% nauczycieli oraz 75% dyrektorów dostrzega potrzebę realizacji szkoleń przygotowujących do pracy z uczniami z Ukrainy w zakresie sposobów wsparcia uczniów z traumą wojenną. Natomiast w zakresie nauczania języka polskiego jako obcego jest to 53% w przypadku nauczycieli i 70% w przypadku dyrektorów. Nauczyciele protestują także przeciw konieczności zdobywania materiałów we własnym zakresie i finansowania ich z własnych środków.

Wydaje się zatem, że Ministerstwo Edukacji i Nauki wciąż może podjąć większe starania na rzecz zapewnienia równych szans, bezpieczeństwa i dobrego poziomu edukacji dzieciom i młodzieży z Ukrainy oraz innych państw. Aby zadania wyznaczone szkołom były dobrze realizowane, publiczne placówki oświatowe muszą oferować swoim pracownikom dobre warunki pracy i rozwoju. Nauczyciele i dyrektorzy szkół, które przyjmują uczniów cudzoziemskich, potrzebują profesjonalnych materiałów oraz większego wsparcia.

¹¹ „Wciąż za mało pieniędzy na szkoły i przedszkola”, 29.08.2022, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/edukacja-i-nauka/wciaz-za-malo-pieniedzy-na-szkoly-i-przedszkola.html> (dostęp: 09.03.2023).

Należy podkreślić, że obowiązkiem państwa jest zadbanie o każde dziecko przebywające na jego terenie. Państwo powinno przede wszystkim zapewnić wszystkim uczniom naukę języka polskiego, możliwość nawiązania kontaktu z rówieśnikami i szansę na podtrzymanie tożsamości kulturowej. Wydaje się, że Ministerstwo Edukacji i Nauki mogłoby także w większym stopniu wspierać powstawanie szkół ukraińskich w Polsce oraz międzynarodowych oddziałów szkolnych. Po zakończeniu wojny w Ukrainie szkoły polskie pozostaną szkołami wielokulturowymi. Dlatego też należy doprowadzić do poprawy w obszarach, które są tematem licznych analiz instytucji i organizacji specjalizujących się w nowoczesnej edukacji, co niewątpliwie przyniesie korzyść także polskim uczniom i uczennicom.

Mając na uwadze powyższe, działając na podstawie art. 16 ust. 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz. U. z 2020 r. poz. 627 ze zm.), przedstawiam uprzejmie Panu Ministrowi powyższe uwagi Rzecznika Praw Obywatelskich.

Jednocześnie, działając na podstawie art. 13 ust. 1 pkt 2 ustawy o RPO, zwracam się do Pana Ministra z uprzejmą prośbą o informację, czy w Ministerstwie Edukacji i Nauki prowadzone są prace nad rozwiązaniem problemów opisanych w niniejszym wystąpieniu oraz jakie działania zostaną podjęte w najbliższym czasie. Będę wdzięczny za wskazanie, które obszary w systemie oświaty postrzegane są przez MEiN jako priorytetowe z perspektywy ochrony praw uczniów i uczennic przybywających z zagranicy.

Z poważaniem

Marcin Wiącek

Rzecznik Praw Obywatelskich

/-podpisano elektronicznie/

Do wiadomości:

Pani Mirosława Stachowiak-Różecka

Przewodnicząca Komisji Edukacji, Nauki i Młodzieży

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej
ePUAP